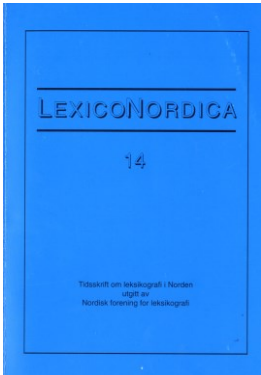

LexicoNordica

Forfatter:	Stian Hårstad	
Anmeldt værk:	Tor Erik Jungstad: Sunndalsord. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag. 2007. 334 s.	
Kilde:	LexicoNordica 14, 2007, s. 201-208	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Stian Hårstad

Tor Erik Jenstad: *Sunnalsord*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag. 2007. 334 s.

Innledende kommentarer

Den etter hvert omfattende listen av nordiske dialektordbøker ble på tampen av 2006 forlenget med Tor Erik Jenstads *Sunnalsord*. Og i en sjanger som tidvis må kunne sies å være noe sprikende hva faglig kvalitet angår, framstår dette bidraget som solid leksikografisk håndverk. Rent fysisk er det tale om en tiltalende og stilig bok i G5-format med knapt 350 sider samlet mellom stive permer. Tallet på oppslagsord er ikke anført noe sted, men et enkelt overslag tilsier at det er noe over 7000, og *Sunnalsord* har dermed et mer omfattende lemmautvalg enn Jenstads tidligere prosjekt *Trønderordboka* (i samarbeid med Arnold Dalen) med 5500 oppslagsord i annenutgaven fra 2002. Det er likevel et stykke igjen til gigantsamlinger som f.eks. den svenske *Dalbyordboken* (Bergkvist & Jacobsson 2000) og Ingeborg Donalis *Oppdaling: Ord og uttrykk* (1988).

Sunnalsord omfatter et ordtilfang som kan stedfestes til Sunndalen og Litldalen på Nordmøre i Midt-Norge, og er dermed den første ordboka som dekker en enkelt dialekt i denne regionen. Lesere som er lite bevandret i den midtnorske geografien, vil nok savne en kartskisse, men av forfatterens forklaring innledningsvis kan vi utlede at området som blir dekket, tilsvarer dagens Sunndal kommune, med fratrekk av de vestligste og nordligste delene (Øksendalen og Ålvundeidet). Denne avgrensningen er ifølge forfatteren gjort på grunnlag av klare språklige skillelinjer mellom de ulike distriktene, og det er liten grunn til å trekke Jenstads vurdering i tvil, for i dette dialektområdet er han på hjemmebane – på alle vis. Jenstad, som er sunndaling av fødsel, behandlet sunnalsmålet i hovedfagsoppgaven sin, og dette arbeidet avfødte senere utgivelsene *Eit nytt sentrumsmål veks fram* (1983) og *Sunnalsmålet. Eit grensemål på indre Nordmøre* (1985). Forfatteren seiler altså i velkjent farvann, og han kommenterer innledningsvis i *Sunnalsord* at mye av materialet har ligget ”på lager” helt fra studietiden. Mange års leksikografisk virke, ikke minst arbeidet med et trøndersk ordboksarkiv og senere prosjektet *Norsk Ordbok 2014*, har ført med seg stadige tilskudd til ordsamlingene, og etter nær 30 år i kjømda foreligger nå det endelige produktet.

Ifølge tradisjonell målføreinndeling sorterer sunndalsmålet under trønderske mål, og det til tross for at vi her mangler et av hovedkjenmerkene for trøndersk, nemlig fordoblingen av mellomkonsonanten i jamvektsord. Eksempelvis har det norrøne *vita* utviklet seg til *våttå*, *vatta* og *vætta* i hele det trønderske dialektområdet, med unntak av sunndalsmålet, som har fått *væta* (dvs. forlengning av vokalen). Også på ordnivået er det forhold som setter sunndalsmålet i en særstilling som overgangsmål mellom flere landsdeler. Som Jenstad påpeker (s. 12), har folk i Sunndalen leksikalsk fellesgoods med innbyggerne både i sørøstlige deler av Trøndelag (særlig Oppdal) og nordlige deler av Gudbrandsdalen (Lesja og Otta), mens de på andre punkter skiller seg fra "sine egne" ved å mangle en rekke ord som er typiske for Nordmøre. *Sunndalsord* kan ikke minst ses som dokumentasjon på de forbindelsene sunndalingene har hatt med andre bygdelag fra gammelt av.

Utvalg og kilder

Det vil aldri la seg gjøre å gi noen entydig avgrensning av hvilket ordtilfang som "rettmessig" hører hjemme i en ordbok over en viss dialekt. I min gjennomgang av ordutvalget i *Sunndalsord* har jeg derfor lagt liten vekt på å jakte etter mangler eller overflødigheter i ordutvalget. Selvsagt inneholder ikke denne boka samtlige ord som har vært eller er i bruk i Sunndalen, og det er heller ikke slik at alle de utvalgte ordene er unike for dette området. Lemmaseleksjonen styres av forfatterens skjønn, og det vil derfor alltid være mulig å finne diskutabile forhold ved utvalget. Dette problemet er selvsagt Jenstad fullstendig klar over, og han kommer eventuell kritikk i møte med flere forstandige kommentarer i innledningen (s. 11f.). Et viktig utvalgskriterium for ham er at ordet skal være lite frekvent i begge skriftspråkene, men han lempet likevel på dette kravet ved å si at nynorskformer er innlemmet for å dokumentere at det også finnes målføregrunnlag for dem.

Hvis man kort skal karakterisere ordtilfanget i boka, kan det være riktig å si at en vesentlig del består av *tradisjonsstoff* med tilknytning til tidligere tiders næringsveier og levesett. Flere av disse fenomenene, og dermed også benevnelsene, er for lengst gått ut av allmenn bruk, og som Jenstad kommenterer (s. 11), vil nok yngre sunndalinger oppleve mange former som fremmede. Jeg vil imidlertid anta at enkelte uttrykk er sjeldne å høre også blant eldre folk, og selv om det ofte er veldig vanskelig å fastslå et ords "helsetilstand", kunne det enkelte steder i denne boka vært ønskelig med noen flere antydninger om hvor levende ordbruken

faktisk er. Nå finnes det riktignok tilløp til en slik angivelse i og med at gamle ord som ikke er belagt med ”levande uttale”, blir satt i anførsel, men det er likevel litt uklart hvilken tidsepoke dette ordtilfanget er ment å representere. Merknader om at ord inngår i ”nyare slang” eller ”ungdomsslang”, innebærer også en viss periodisering, men det blir bare antydningssvis opplyst hvor langt fram i tid ordsamlingen strekker seg.

Det faktum at så mange ord ligger utenfor den allmenne leserens referanseramme, medfører naturligvis også en utfordring i arbeidet med definisjonene. For å få avklart betydningen til et ”tradisjonsord” må dette ofte relateres til andre (like fremmede) begrep fra samme felt, og man ender dermed lett opp med sirkulære eller ufullstendige definisjoner. Av den grunn blir det i mange tilfeller nødvendig å føye til mer utførlige forklaringer, gjerne i form av ensyklopediske beskrivelser, for å komme fram til en fullgod begrepsavklaring. I *Sunnalsord* er forfatteren jevnt over sjenerøs med forklaringene, og flere av artiklene er derfor relativt lange. Oppslagene *linhækkel* (s. 172), *seterhusmann* (s. 232) og *væggjerånn* (s. 318) er gode eksempler på hvordan definisjonen blir utvidet med ”tilleggsopplysninger” for å gi leseren nærmere forståelse av det aktuelle fenomenet. Artikkelen for *bankarinne* (s. 29) ser for eksempel slik ut: ”rund kopp med lok over til korn som skulle bankast, med hol midt på til tverrbom som satt på toppen av kvernkallen og gjekk rundt og slo av skalet”. Det finnes imidlertid også definisjoner som har en viss smak av sirkularitet. *Kjinnkårs* defineres på side 140 som ”kors i ei kinne”, og den som ikke har omfattende innsikt i smørkjerning, vil nok ha vansker med å begripe hva det her er tale om. Noen lesere vil nok også føle at de bare delvis har fått en forklaring når *kakdall* (s. 136) blir definert som ”dall til å ha brød i”. Man kan dessuten undres over at *krat* (s. 152) får en såpass knapp definisjon som ”utkroting”. I andre deler av Midt-Norge har dette ordet betydninger som ”skrot”, ”skogsnar”, og ”noe smått og verdiløst”, og det ville derfor vært interessant å få en nærmere presisering av hva sunndalingene legger i ”utkroting”.

Jenstads interesse for skjellsord og tilnavn, som blant annet har munnet ut i flere skjellsordbøker (f.eks. Jenstad 1999), kommer til syne også i denne utgivelsen. Han tar med en god del personbetegnelser av mer eller mindre pejorativ karakter, som f.eks. *busserullbøgg* (s. 46) brukt om folk fra grenda Musgjerd, i tillegg til en rekke *vulgarismer*, som (dessverre) ofte blir utelatt fra mange ordboksverk. Det er også interessant at interjeksjoner blir behandlet så vidt grundig, selv om det ikke alltid er helt endefram å definere hva de ulike utropene uttrykker semantisk. Dette gjelder for eksempel *ho* (s. 114), *jø* (s. 133) og *ussa* (s.

308), der betydningsangivelsen i alle tilfellene er modifisert med et ”eller liknande”.

Sunnalsord omfatter ellers en rekke uttrykk fra ulike barneleker og spill. Det er verdt å merke seg det rikholdige vokabularet knyttet til kortspillet *halian* og leken *kust' jæppe*. Her finner vi ord som *au'*, *frea*, *klomp*, *langen*, *ut'n*, *ækte* og *fjorækte*. Etymologien bak slike termer er ofte temmelig diffus, men det hadde like fullt vært interessant om forfatteren hadde føyd til noen kommentarer om de enkelte ordenes mulige opphav.

Som antydnet ovenfor er det et dristig prosjekt å utpeke ord som ”overflødige” i en dialektordbok, men jeg vil likevel trekke fram et par steder hvor jeg stusser over forfatterens valg. Det kan for eksempel synes litt underlig at ordene *kåpplam* (s. 162) og *støvbrett* (s. 278) er innlemmet, selv om disse finnes i begge skriftnormalene og ellers har en stor utbredelse i talemålene. En kan også spørre seg om komposita som *kakdei'*, *kakkniv* og *kakskjiv'* (s. 136) kunne vært utelatt som egne oppslag, siden *kak'* allerede er definert som ”omnsbrød, hushaldningsbrød” (s. 135), og andreleddene vel er allment kjent. I artikkelen *brok* (s. 42) er en del slike generelle sammensetninger (*broklomm'* m.fl.) inkludert som brukseksempler, og denne praksisen ville nok vært tilrådelig også i andre tilfeller. Artikkelen er ellers stort sett godt komponert, og ryddighet i henvisninger og kryssreferanser viser at det er en erfaren ordboksmann som står bak.

Jenstad omtaler mange av de viktigste kildene og informantene sine i innledningen, og blant disse finner vi både private ordsamlinger, universitetenes målførearkiv, samt en rekke tidsskrifter og andre publikasjoner. Det blir imidlertid påpekt at brorparten av ordtilfanget er registrert etter spontan tale, og en lang rekke hjemmelsmenn og -kvinner blir naturlig nok ikke nevnt. For oversiktens skyld hadde det vært greit å få listet opp de nevnte kildene i en mer utfyllende bibliografi, selv om denne nødvendigvis ville blitt ufullstendig. Underveis i lemmalisten blir det nemlig flere steder henvist til litteratur som ikke er oppgitt innledningsvis.

Bokas struktur og opplegg

Sunnalsord er organisert i tre hoveddeler: Selve lemmalisten fyller 312 sider og er omsluttet av en innledning (14 s.) og en avsluttende del med tittelen ”Ordtak, talemåtar og vendingar” (4 s.).

Innledningsdelen fungerer først og fremst som en brukerveiledning der sentral terminologi og lydskrift blir definert. Den gir dessuten innsikt i bokas bakgrunn og fundament, og i et eget avsnitt skisseres essensen av sunndalsmålets formverk. Disse første 14 sidene utgjør en god inngang til ordsamlingen, men selve *utformingen* av innledningsdelen har et betydelig forbedringspotensial, og her er nok i hovedsak forlagets konsulenter å klandre. Stilsettet i overskrifter og mellomtitler er preget av inkonsistens, og det er ikke alltid innlysende hva hhv. understreket skrift, halvfet skrift, enkel anførsel, dobbel anførsel og parentetisk tekst skal bety i innledningen. Ikke minst hadde grammatikkskissen (s. 14–18) fortjent helt andre grafiske løsninger som kunne gjort presentasjonen av formverket lettere anskuelig.

I de didaktisk anlagte introduksjonsavsnittene kommer det tydelig fram hvem forfatteren betrakter som sitt viktigste publikum, nemlig den alminnelige språkbruker. Dette ser vi ikke minst i forfatterens omtale av ”dialektskrifta” som blir brukt i oppslagsordene (s. 7f.). Jenstad legger opp til en maksimalt uttalenær skrivemåte notert med vanlige bokstaver, og når han gjør tillempinger og inngår kompromisser, følger disse en ”lekmannslogikk” der lettfattelighet og tydelighet er viktige idealer. I en slik prosess hvor tale skal omsettes til skrift, vil det alltid være en konflikt mellom spesialistens krav til vitenskapelig nøyaktighet og systematikk, og ikke-lingvistens behov for tilgjengelighet og lesbarhet. Einar Haugen er blant dem som ved flere anledninger har diskutert prinsippene for transkripsjon av talemål, og hans innstilling er at dialektologisk forskning må ta hensyn til at leseren ofte er en lekmann: ”[T]exts with content of interest for laymen must be printed in a form that makes them accessible without the effort required to learn to read phonetic symbols” (Haugen 1980:274). Som den glimrende popularisatoren han er, følger Jenstad samme tankegang i mye av sitt virke, og dette er prisverdig. Hans inkluderende holdning kommer blant annet til syne gjennom valget av lydskrift (Norvegia), som er gjort med tanke på at dette tegnsettet er ”noko lettare kjenneleg for lekfolk” (s. 9) enn IPA-alfabetet. Og når forfatteren videre tar seg noen friheter i skriftfestingen av enkelte lydforbindelser, forsvares dette med henvisning til at framstillingen dermed blir tydeligere for den allmenne leser. Jenstad går altså i noen tilfeller på akkord med vitenskapeligheten i streng forstand, men det skjer gjennomgående med en uttalt bevissthet om at hensynet til ”vanleg folk” skal veie tungt. Etter mitt syn er dette et godt prinsipp, men det er likevel ikke til å komme forbi at det følger vesentlige problemer med individuelle notasjonsnormer tilpasset et spesielt publikum (i denne sammenhengen lesere som er noenlunde fortrolige med nordmørske tale-

mål). Forsettlig inkonsekvens i skrivemåten av oppslagsord kan rett og slett gjøre ordsamlingen vanskeligere tilgjengelig for den som ikke deler forfatterens intuisjon. Det er ikke lett å se logikken i at *grind* og *kring* står oppført med *i* i oppslaget, mens *spreng*' (verbet *springe*), *blenn*' (verbet *blinde*) og *fesk* står med *e*. I alle disse ordene er historisk *i* blitt senket til *e* i sunndalsmålet. Det er dessuten påfallende at Jenstad holder så fast på *ao* for historisk lang *a* og alfabetiserer denne etter *å* trass i at den tradisjonelle uttalen lenge har vært på retur (jf. Jenstad 1983:26f.). Det samme gjelder et antall ord hvor rotvokalen *y* tradisjonelt er uttalt *i* (itakisme). Ord som Jenstad *kun* har hørt uttalt med *i* (som *hir*' av *hyre*), er alfabetisert på *i*, mens ord som *dyn*' (hvor *y* ventelig er opprettholdt) står på *y*. Hvor "naturlige" disse oppføringsmåtene oppleves for dagens sunndalinger (og ikke minst øvrige lesere), kan nok diskuteres. Også i forbindelse med leksikografisk etterbruk vil slike særkonvensjoner være problematiske, og det er i hele tatt mye som taler for at dialektordbøker bør ta utgangspunkt i normerte former. En slik praksis er valgt av blant andre Arne Johan Gjermundsen i den nylig utgitte *Hollamålet i Nedre Telemark – ord og uttrykk* (2006). Her finner vi nynorsk- og bokmålsformer i skjønn forening, men hovedsaken er at alle oppslagsord er normaliserte.

Selve ordsamlingen (s. 19–330) er organisert på velkjent vis, alfabetisk og ordnet i to spalter. Første og siste oppslagsord på hver side er anført i toppteksten med en annen font enn brødteksten for øvrig. Dette oppsettet gir et oversiktlig og ryddig inntrykk, selv om det også her er steder hvor den siste grafiske finpussen har sviktet. Blant flere eksempler på at diakritiske tegn mangler eller er plassert feil, er nok den varierende notasjonen av forbindelsen *sl* den mest uheldige.

Hvis vi går over til å se på selve oppslagene, kan de sies å ha en nokså konvensjonell form. Lemmaet står med uthevet skrift, og som nevnt blir ikke lyder som ikke dekkes av det vanlige alfabetet, markert spesielt. (Det eneste unntaket er ustemt palatal *l*, som blir notert *hlj*. Foran *t* blir denne lyden likevel bare notert som *l*, som i *alt*.) På samme linje som oppslaget kommer en parentes, som inneholder normert form (ev. "simulert" normalform der skriftspråkene mangler ordet), deretter opplysninger om ordklasse, samt ev. genus og numerus, og etter et semikolon følger lydskrift i kursivert Norvegia. Nedenfor kommer definisjonen, som noen ganger er delt i flere nummer. Mange artikler inneholder dessuten brukseksempler, både rapporterte og konstruerte, som er skrevet i halvfet kursiv og med tillegg av en del lydsymboler (hentet fra Norvegia-systemet). Det opereres altså med totalt *tre* forskjellige lydskriftprinsipper i oppslagene: En egendefinert "dialektskrift" i selve

lemmaet, en mer presis lydskrift i parentesen, og et mindre finstilt system i brukseksemplene, og det er særlig i først- og sistnevnte notasjonsmåte Jenstad tar seg noen friheter for å få et mest mulig lettfattelig og ”naturlig” skriftbilde. I brukseksemplene markeres palatal kvalitet av *d*, *l*, *n* og *t*, men ikke kakuminal (med unntak av såkalt tjukk *l*). Palatal frikativ noteres *kj*, og velar nasal *ng*. Mot slutten av hver artikkel kommer i noen tilfeller ytterligere kommentarer om etymologi eller kilder, og det blir ofte henvist til synonymer, antonymer eller ord fra samme begrepsområde.

De avsluttende fire sidene med overskriften ”Ordtak, talemåtar og vendingar” (s. 331–334) ville vel på en nåtidig plateutgivelse blitt omtalt som et ”bonusspor”. Her finner vi en ualfabetisert og usortert bukett med ordspråk og uttrykk, som for en stor del stammer fra samlingene til en av Jenstads viktigste hjemmelsmenn, Ivar Ottem Nisja. Noen av disse opptrer også i brukseksemplene i den alfabetiske delen, men hovedsakelig dreier det seg om fraser som ikke så lett lar seg ordne inn i den ordinære lemmalisten. I denne delen blir uttalen gjengitt etter samme lydskriftprinsipp som i brukseksemplene ellers.

Avslutning

For å oppsummere denne korte gjennomgangen av *Sunnaldsord* kan jeg si at det er et helstøpt og interessant verk Tor Erik Jenstad har levert fra seg. Boka bærer tydelig preg av hans hjertelige formidlingstrang, og på flere punkter er det mulig å lese et *folkeopplysningsprosjekt* ut av framstillingen. Blant annet kommer forfatteren enkelte steder med eksplisitte merknader som skal gjøre leseren oppmerksom på språklige eiendommeligheter, som når han på side 43 anfører ”merk dativen!” bak verbet *brynn* (en kommentar som for øvrig også kunne passet bak *dill*, s. 55), eller andre steder setter til et notabene om forbausende genusforhold. Jenstad viser også sitt pedagogiske talent når han går inn på sannsynlige etymologiske utviklingslinjer for enkeltord, som ved *II kjæng* (s. 142), og når han mildt belærende påpeker at uttrykket *att å bak* (s. 24) ikke er ”att og bak”, som mange tror, men at det derimot er snakk om den gamle preposisjonen *å* (norr. *á*) og *bak* i betydningen ”rygg”. Noen steder kunne man ønsket å få forklart enda mer – det er for eksempel ikke opplagt for alle at *aureno* er en pluralform (i dativ) av *aurao* (s. 25), men her er det naturligvis plasshensyn som spiller inn. Et lite feiltrinn finner vi dessuten i innledningen (s. 9) der formen *fa:’ra* blir omtalt som bestemt singular av ”eit far” – dette må da være bestemt plural?

Selv om denne ordboka kan ses som resultatet av en langvarig bigeskjeft, er det så langt fra noe venstrehåndsarbeid som nå foreligger. I sitt beundringsverdige arbeid med å folkeliggjøre språkvitenskapelige emner gir Jenstad lite slakk når det gjelder akademisk standard. Det er likevel noen skjønnhetsfeil som bør rettes opp ved en eventuell revidering av boka, og en del av disse har jeg bemerket ovenfor. Både forfatter og forlag har småting å ta tak i, men etter mitt syn er det særlig det utformingsmessige som noen steder må flikkes på. Boka bør utstyres med et høvelig kart, innledningsdelen trenger bedre grafiske løsninger, og forfatteren fortjener så avgjort å få navnet sitt på forsiden!

Litteratur

- Bergkvist, Karl L. & Jacob Jacobsson 2000: *Dalbyordboken. Ordbok över det värmländska dalbymålet*. Kultur-Koppra.
- Donali, Ingeborg 1988: *Oppdaling. Ord og uttrykk*. Bind III av *Oppdalsboka* (red. O.J. Rise). Trondheim: Strindheim trykkeris forlag.
- Gjermundsen, Arne Johan 2006: *Hollamålet i Nedre Telemark – ord og uttrykk*. Porsgrunn: Norgesforlaget.
- Haugen, Einar 1980: How should a dialect be written? I: *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* 26, 273–281.
- Jenstad, Tor Erik 1983: *Eit nytt sentrumsmål veks fram*. Skrifter frå Nordisk institutt, nr. 5. [Trondheim:] Tapir forlag.
- Jenstad, Tor Erik [1983] 1985: *Sunnaldsmålet. Eit grensemål på indre Nordmøre*. Oslo: Novus forlag.
- Jenstad, Tor Erik [1983] 1999: *Nye skjellsordboka*. Trondheim: Tapir forlag.
- Jenstad, Tor Erik & Arnold Dalen 2002: *Trønderordboka*. 2. utgave. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Stian Hårstad
 Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap
 NTNU
 7491 Trondheim
 stian.haarstad@hf.ntnu.no